

SÁNDOR IVÁN

Vekerdi-napló 3.*

Mikor is adtad el a Somlóhegyi kis szőlőt, Laci? Talán annyi idős voltál, mint most én. Eljön a leltárkészítés ideje mindenben, bár mi még műveltetjük-műveljük a szőlőt Nemesgulácson.

Az évtized története: az elhúzódás története. A magányban lehet a legszerveesebb kapcsolatot kialakítani az eseményekkel. Ez is a Te mértéked: mikor kell dolgozni és szőlőt művelni?; mikor kell a szőlőtől megválni és dolgozni?; mikor kell elnémulni és tovább dolgozni?

*

Megemlítettem már, hogy egyre hajthatatlanabban járod körül Szűcs Jenő „három régió”-ját. Közben szemrevételezed a kilencvenes éveket.

A nyolcvanas évek eleje-közepe – amint ez a Bibó-émlékkönyvben kifejtésre került – az első Bibó-felejtés korszaka. A kilencvenes évek – amint néhányan próbáltuk megközelíteni – a Bibó-felejtés második korszaka. Most az *általános* emlékezetvesztés, *általános* szembenézés-önszembenézés-felejtés újabb korszakába lépünk.

Bibót a hetvenes évek elején olvastam először a Széchenyi könyvtár zárolt anyagában. Néhányszor hivatkoztam rá egy-egy munkámban. A Bibó-émlékkönyv készüléséről nem tudtam. Utólag bántott, hogy nem gondoltak rám a szerkesztői. Azonban ez érthető volt, mert, habár dolgoztam a hetvenes években is belőle, írni csak a nyolcvanas években kezdtem róla. Azóta folyamatosan foglalkoztatnak az időszerűnek megmaradt gondolatai, kivételes szellemi hagyatéka. Május 21.-én avatják, (mire ezek a sorok megjelennek: avatták) az emléktábláját a kiskunhalasi Bibó-gimnáziumban. Meghívtak egy előadásra. Arra gondoltam, hogy a zsákutcs fejlődésnek a rendszerváltás utáni új jelenségeiről mondok el néhány gondolatot. Csatlakoznék ahhoz, amit ebben a témakörben már kidolgoztál.

Különben látom, hogy Te sem voltál ott az Emlék-könyv felkért szerzői között.

*

A kilencvenes évek elején egy rövid ideig úgy érezhettük, hogy eljött az idő, amikor Bibó gondolata arról, miszerint a demokrata az, akinek nincsen oka a félelemre, elveszítette a fenyegető időszerűségét, ugyanis a parlamenti demokrácia lényegéből fakad az, hogy a hiányából születő szorongásokat a múltnak adja át.

Este van. Április utolsó napjai. A TV Híradóban megjelenik a belügyminiszter. A déli határkörzetet járja be. Ellenőrzést tart annak kapcsán, hogy az országgrészben erősödik a félelem a jugoszláv háború miatt. Magabiztosan nyilatkozik. Bejelenti, hogy a rossz közbiztonság miatti félelem most megszűnhet. A háborús események hatására – mondja – javul arrafelé a közbiztonság.

* A Napló első része az Új Forrás júniusi, második része a Forrás júliusi számában jelent meg.

Az egyik félelmet semlegesíti a másik?
A rend, amelyet a félelem teremt meg?
Magyar demokrácia – 1999 tavaszvége.

*

Hosszabban idézek a „*Hajótöröttek vagyunk, akik...*” című tanulmányodból (Új Forrás, 1997.): „Siena páratlan Palazzo Pubblicojában, régi városházában, látható Ambrogio Lorenzetti egy-egy híres freskója: az egyik a Jó kormányzás, a másik a Rossz kormányzás allegóriája. Az utóbbin hatalmuk teljes tudatában feszítő, saját fontosságukkal, és méltóságukkal eltelt urak csoportja képviseli ünnepi pózban és pompában a kormányzást; az előbbin a legkülönbélebb foglalatosságokat folytató emberek serege sűrög-forog a város utcáin és falainál... A kormánynak ezen a képen nyoma sincs. Láthatatlan. De ott van, a kép minden porcikájában érződik a jelenléte...”

Látta vajon Bibó István Lorenzetti remekét? A két kép témáját mindenesetre alig lehetne frappánsabban összegezni, mint, amit ő, a magát hatalmi pózokban, látványos szerepekben és ünnepélyekben kiélő urak és a műgonddal alkotó ember különbségében a demokrácia lényege gyanánt megfogalmazott...”

A világ egyre inkább a pózokban, a szerepekben önmagukat kiélő kormányférfiaké. Nem csak nálunk. De nálunk is. A vezetők tekintete, karaktere olyan, hogy ott lehetne a helyük a Lorenzetti képen, a saját fontosságtudatukban eltelt urak között, akik szemrebbenés nélkül haladnak el a hozzájuk intézett kérdések mellett, mert elfelejtették, hogy minden ember szabadnak született.

*

Úgy tervezem, hogy nyáron néhány hónapra félretolom a regénykéziratot, és befejezem a kilencvenes évtizedről szóló könyvemet. (Most állapotunk meg ebben Csordás Gáborral.)

A Kiadó már egy évvel a könyv megjelenése előtt munkába kezd. Pályázatok, beadványok, tárgyalások a pénzszerzés lehetőségeiről-módozatairól. Ehhez tudnia kell a készülő munka adatait, terjedelmét, elsősorban a címét.

De hogy adjak címet előre?

Él (bennem) az anyag. Van egy halom jegyzetem. Van tucatnyi esszém ebből az évtizedből, ezeket is felhasználom.

A címmel tanácstalan voltam.

Fraçois Jacob munkáiról szóló írásod végén idézed az ő gondolatát arról, hogy ott vagyunk otthon, ahol az ősök, a hagyomány, a család, a műveltség, a munka, a szerelem, a barátság, az álmok „ezernyi finom szálból szőtt hálója magától érthető természetességgel vesz körül, ahol a világ összeolvad énünk legmélyével”. Folytatod Tamási Aron közismert Ábel-mondásával: azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.

„Odüsszeusztól napjainkig – írod – nem éppen ez volt valamiképpen az európai történelem értelme?... De ha valahol túlságosan sokáig grasszáltak a kéretlen kérők, ha valahol elfogytak már az utolsó Eumaiszok is, az isteni kondások, akik még felismerhetnék Téllemakhoszt, és a városba vezethetnék Odüsszeuszt... nem lépnek-e ott szükségképpen újabb herdálók a régi helyébe, nem lesz-e ott végtelen bolyongás a hazatérni vágyók sorsa?”

Az otthonukat keresők, nem találók, az otthonukban is idegennek tekintettek végtelen sora...

Ez ma a régiónk?

Ilyen lesz egyszer Európa?

Ennek, a rákként áttételeződő lángolásnak a helyszíne a Balkán.

„Végtelen bolyongás”, írod. Igen, ez a kilencvenes évtized. Menekülők százazrei. Menekülés a szörnyű századtól. Hová? Mibe?

Menekülés önmagunktól?

Menekülés a szabadság illúziójától.

Az írásaid segítségével találtam meg a készülő könyvem címét: *Menekülő évek*.

*

Mondod a Forrás jubileumi estjén a hallgatóság sorai előtt sétálva, hogy Kecskeméten azért is érzed otthon magad, mert ahogy beérsz a Fő-térre, körülvesz a négy vallás temploma. A hülyeség az volt – folytatod a szokásos fordulatoddal –, hogy éppen a zsidó templomot nem őrizték meg eredeti szerepében. „Mert kérem azt lett volna a legfontosabb megőrizni...”

Tágabb, univerzális érzést kívántál kifejezni. A mindig, minden korban, bárkit elérhető-elpusztítható embertelenségre gondoltál. Az otthonlét-tudattól való gyilkos megfosztottságra.

*

Néhány éve Hódmezővásárhelyen én faggattalak a munkádról egy programon. Jól elbeszélgettünk a népes közönség előtt. Arra voltam kíváncsi, hogy a belső fűtöttség, amit minden írásodba átviszel, hogyan őrizi meg a hőfokát a tudománytörténeti elemzésekben, a kortörténeti analízisekben.

Azt felelted, hogy nagyrabecsüled a régi kézműveseket. Elmondtad, hogy például milyen sok ismeret, szakértelem, kitartás kell ahhoz, hogy valaki úgy csináljon meg egy kereket, hogy az egy jól működő kerék legyen.

*

Tizenhárom esztendeje azzal fejezted be az egyik Németh László-írást, hogy kifejtetted: őszikéinek bölcs megnyugvása, s a még mindig felfűtött intő szavainak ketőssége teszi időszzerűvé őt. A pört is ami körülötte-érte tart – tetted hozzá, s ezzel kapcsolatban idéztél néhány mondatomat, amelyben arról írtam, hogy miért időszzerű valóban Németh pöre; mert „Nincs előttünk olyan biztos irány, amely kétségek nélkül megszerezte volna az emberiség bizalmát. Ezért valami új, ma még ismeretlen felé tekintünk. Hely és feleletkeresések éveit éljük. Ha lesz még hely. Ha lesz hallás a feleletekre.”

Ezt 1986-ban írtam. Akkor még a legmerészebbek sem kacérkodtak a rendszer összeomlásával. A kételyeim *annak* a korszaknak szóltak. Eltelt azóta másfél évtized. Tíz már a parlamenti demokráciában. Ma ezt írnám: Az emberiségben semmilyen bizalom nem él. Csak kétségek. Nemcsak a feleletekre nincs már hallás. A kérdésekre sincs. De, azt azért ne feledjük, hogy minden emberi-történelmi helyzet valóságos léthelyzet. S ez kihívja az új megközelítéseket. A süketség, a gátlástalanság, az új népi társak kora is. A kerék, amit egy mester fabrikál, mindig új utakon gördül.

*

Naplóm első részében azt kérdeztem, hogy milyen lehetél huszonegynehány évesen?; milyen később Debrecenben? Most olvasom, hogy megörökítettél ebből valamit.

1948 nyarán „legjobb kollégiumi barátod és harcostársad” Forgács Péter szíveválasztottja hívott, látogasd meg vele Vásárhelyen nagy tanárát, Németh Lászlót.

Örömmel, izgalommal, szorongással indultál. Féltél, hogy „lebógsz” előtte.

„...amint beléptünk a Bercsényi-utcai ház kapu melletti szobájába, már abból, ahogy Németh László kelletlenül felkászálódott a kopott, kinyúlt sodronyú ágy szélére, ahol érkeztünkig nyilván térdre fektetett füzetbe írhatott, látnivaló volt, hogy különösebben szíves fogadtatásra nem számíthatunk...”

Leírod a csípős előszavaira „fülig pirulva” „elkeseredett öntudattal” adott választ. Leírod a meglepetésedet, afelett, ahogy az egyik akkori pártfőkorifeus nevét mintha szinte megbecsüléssel mondta volna ki. A sétátokat. Azt, ahogy Németh egyre jobban felmelegszik, ahogy egyre barátságosabban és büszkén kalauzol a városban. Ahogy elmondja: akár az európai kultúra közepébe is képzelheti magát az ember, ha beáll ott az „örültek” közé, akik folyóiratot csinálnak, népdalt gyűjtenek, s keresik „a helytől és méretektől függetlenül egy nép jóra valóságát, tehetségét...” Leírod, ahogy ehhez hozzáteszi: „Szerencsére a szocializmus nem csak annál sokkal erősebb mint az ellenségei hiszik, hanem annál is, mint vezérei gondolják.”

Egy *másik*, az egyenjogúság álmában, a nép jóra valóságának, tehetségének mélyén élő erőre gondolhatott. Volt két-három év, amikor nemcsak a fantaszták és a balekok hittek az ilyesmiben.

A hasonló megörökítések nélkül nem lehet érteni Németh Lászlót. Nem lehet érteni Vekerdi Lászlót. Nem lehet megérteni a kort.

*

Mostanában egyre többet hivatkozol regényekre. Folyamatosan idézel például Lampedusa *A párdúcából*. Ahol elakad a szavad, átadod az érvelést Don Fabrizio di Salina hercegnek. Vele mondatod el, hogy mit tartasz éveink jellemző mentalitásának, ami minden mögött – hivalkodás, meg nem hallás, küldetéstudat mögött – ott szunnyad abban az érzésben, „amely minden szicíliai szemében ott villog, és amelyet mi magunk büszkeségnek nevezünk, holott a valóságban: vakság”.

Vesszőparipám, hogy a huszadik századi emberi sorsot, a személyiség veszendőségét, a század regényeiből jobban meg lehet érteni, mint a tudományból, a filozófiából, a történelemből. Ha kialakítanánk egy sort, mondjuk Proust, Kafka, Musil, Broch, Céline, Camus, Beckett regényeiből, eljuthatnánk a személyiség „ezredfordulós helyzetéig”.

Ezt folytatják a legújabbak.

Christoph Ransmayr *A Kitahara-kór* című regényében, és José Saramago nálunk most kiadott regényében ott van, és a „Te” di Salina herceged szavaira rímel rá Laci, *ugyanaz*. A (Kitahara)-kór jelentése a látásvesztés; Saramago pedig már regénye címében is kimondja: Vakság.

*

Elég gyorsan tájékozodom egy ismeretlen városban, egy csillagtalan éjszakán, egy váratlan helyzetben. Talán a háborús bujkálások tettek ilyenné. Talán a „kicsi robot” menetsora. Talán a kiskatona-élet ötvenegyben a Dráva mellett. Az ötvenkettes munkaszolgálat. Az éjszaka a Szikra nyomdában ötvenhat október huszonkettedikén.

Egyszer kell csak ránézniem a térképre, hogy eltaláljak Velence pályaudvaráról a Rialto hídjáig.

De: nem először, és nem másodszor fordult elő, hogy bandukolunk beszélgetésbe merülve, és túlmegegyek egy sarkon, nem talállok meg egy utcát, egy megállót.

Elnézően hallgatsz ilyenkor. Aztán szótlánul elindulsz a megfelelő irányba. Nemrégiben is ez történt, amikor a főváros peremén kiszálltunk egy baráti autóból.

Lemegyünk a Metróba. Beszállunk. Üldögélünk az utolsó, majdnem üres szerelvényben. Átszállunk. Elbúcsúzunk. Utánad nézek. Te is visszanezel. Látlak eltűnni a földalatti világ útvesztőjében. Talán Te is látsz engem.

Üresség. Kopárság. Némaság.
Dolgozni indulunk hazafele.

